ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VIII
БРОЈ 8

БЕОГРАД
2020

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VIII
БРОЈ 8

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR VIII

VOLUME 8

Accepted on December 24th 2018, at the 10th meeting of the SASA
Department of Language and Literature

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2020

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VIII

БРОЈ 8

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 24. децембра 2019. године

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2020

© Српска академија наука и уметности, 2020

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртом броју су текстови са Трибине из 2015. године. У петом броју су текстови са Трибине из 2016. године. У шестом броју су текстови са Трибине из 2017. године. У седмом броју су текстови са Трибине из 2018. године. У осмом броју су текстови са Трибине из 2019. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
5. II 2019 – 24. XII 2019.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручне сараднице
Биљана Јоцић
Стасја Церовић

САДРЖАЈ

Дело Иве Андрића : зборник радова / уредник Миро Вуксановић . . . 11

Етно-села и сеоске амбијенталне целине у Републици Србији и Републици Српској : зборник радова са научног скупа одржаног 11. априла 2017. године / уредник Драган Шкорић . . . 29

Водоснабдевање становника брдско-планинских предела / уредник Драган Шкорић 29

Изабрана дела Мирона Флашара (у три тома) / приредили Александар Лома, Војислав Јелић, Ненад Ристовић 45

Стојан Новаковић : поводом сто седамдесет пет година од рођења : научни скуп са међународним учешћем одржан у Српској академији наука и уметности, 1. и 2. новембра 2017. године / уредници Михаило Војводић, Александар Костић 59

Топонимија Жупе пивске / Мара Тијанић-Вујовић ; главни уредник Александар Лома 75

Ономатолошки прилози 24 / главни уредник Александар Лома . . 75

Ка бољој демографској будућности Србије / уредници Владимир С. Костић, Славица Ђукић Дејановић, Мирјана Рашевић 89

Превенција у функцији заштите здравља у Републици Србији / уредник Љубиша Ракић 103

Мапа текста / Слободан Грубачић. 107

100 мојих портрета / Матија Бећковић 119

Дан Библиотеке САНУ посвећен Светом Сави поводом осам векова самосталности Српске православне цркве 151

Економска криза : порекло и исходи / уредник Часлав Оцић 171

Scala paradisi : академику Димитрију Богдановићу у спомен : 1986–2016 / уредници Анатолиј Аркадијевич Турилов, Татјана Суботин-Голубовић, Ирена Шпадијер, Наташа Драгин, Душица Грбић и Катарина Мано-Зиси 185

Језик као запис културе у етнолошкој и лингвистичкој анализи на релацији Србија – Македонија. Том 1 = Јазикот како запис на културата во етнолошката и лингвистичка анализа на релација Србија – Македонија. Том 1 / главни уредници Предраг Пипер, Марјан Марковиќ ; уредници првог тома Станислав Станковић, Веселинка Лаброска 201

Обновљиво коришћење природних ресурса у сеоским подручјима Србије : зборник радова / уредник Драган Шкорић 221

Очување, заштита и перспективе ромског језика у Србији : зборник радова са научног скупа одржаног 20–21. октобра 2016. / уредници Тибор Варади, Биљана Сикимић 233

Роми Србије у XXI веку / уредник Тибор Варади 233

Права националних мањина у уставноправном систему Републике Србије : зборник радова са Округлог стола одржаног 27. новембра 2017. / уредник Тибор Варади. 233

Понешто о Ћопићу / Светозар Коњевић ; приредио Богдан Ракић. 247

Дело Милоша Црњанског : (радови са округлог стола, 12. IX 2018) / уредник Миро Вуксановић 247

Српска књижевност данас : (зборник радова са округлих столова 2014–2017) / уредник Миро Вуксановић 247

Грађа о српскохрватским односима и Србима у Хрватској : (1848–1914) / Василије Ђ. Крестић ; уредник Михаило Војводић 273

Карацић : лист за српски народни живот, обичаје и предање / издавач и уредник Тихомир Р. Ђорђевић (1899–1903). – Фототипско изд. / приређивачи Александар Никезић, Данијела Поповић Николић 289

Академик Михаило Гавриловић : историчар, архивист и дипломата / [аутор изложбе и приређивач каталога Миљана Ђорђевић] 289

XXXI међународна конференција о микроелектроници : зборник радова : Ниш, Србија 16–18. септембар 2019. / уредник Нинослав Стојадиновић 289

Михаило Петровић Алас : живот, дело, време : поводом 150 година од рођења / уредници Стеван Пилиповић, Градимир В. Миловановић, Жарко Мијајловић 307

Mihailo Petrović Alas : life, work, times : on the occasion of the 150th anniversary of his birth / editors Stevan Pilipović, Gradimir V. Milovanović, Žarko Mijajlović ; English translation Tatjana Ćosović ... [et al.] 307

Михаило Петровић Алас : научни скуп са међународним учешћем одржан у САНУ 2–3. октобра 2018. : поводом сто педесет година од рођења / [уредници Градимир Миловановић, Стеван Пилиповић, Жарко Мијајловић] 307

Академске беседе. Књ. 2 / уредник Миро Вуксановић 323

Приступна предавања дописних чланова. Књ. 1 / уредник Миро Вуксановић 323

Библиографије чланова САНУ. Књ. 1 / уредник Миро Вуксановић. 323

Књига о пиринчу / Зоран В. Поповић, Оливера Поповић 335

Именик аутора, уредника и говорника 351

Scala paradisi : академику Димитрију Богдановићу у спомен : 1986–2016 / уредници Анатолиј Аркадијевич Турилов, Татјана Суботин-Голубовић, Ирена Шпадијер, Наташа Драгин, Душица Грбић и Катарина Мано-Зиси. – Београд : САНУ, 2018. – (Словенски и српски средњи век / уредник серије Јасмина Грковић-Мејџор ; књ. 1)

Говорили: академик Јасмина Грковић-Мејџор
проф. др Татјана Суботин-Голубовић
др Виктор Савић

У Београду, уторак 3. септембар 2019. у 13 часова

ПОСВЕТА ДИМИТРИЈУ БОГДАНОВИЋУ

Са задовољством отварам прву Трибину у другом полугодишту, а 151. по реду откад под тим називом већ осам година остварује свој програм. Захвалност припада свима чије смо књиге и друге радове приказали, као и свима који су говорили и своје прилоге у годишњаку Трибине предали, а посебно посетиоцима који нашим скуповима дају и виши и лепши смисао.

Хоћу одмах, предговорно и с похвалом целом подухвату, да издвојим пример који није баш редован у нашим обичајима, потиснутим намером да заборављамо претходнике. У зборнику пред нама, који је богат на више начина – бројем радова, аутора, уредника и страница, на почетку, академик Јасмина Грковић-Мејџор, покретач и уредник едиције „Словенски и српски средњи век“, садашњи председник Старословенског одбора у САНУ, лепим речима, по чистој заслузи, даје податак да је први председник тог Одбора, основаног 1982. године,

био историчар српске духовне културе и књижевности средњег века Димитрије Богдановић, који је живео кратко а оставио научно дело које ће живети дуго. Сведочим да сам у сусретима и сарадњи са њим упознао човека који је имао више природно уједињених даровитости и да је сваку од тих даровитости окретао на сунчану српску страну.

О зборнику посвећеном Димитрију Богдановићу говориће академик Јасмина Грковић- Мејџор, проф. др Татјана Суботин-Голубовић и др Виктор Савић.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

Јасмина Грковић-Мејџор

КУЛТУРА СЕЋАЊА

На самом почетку, желела бих да захвалим академику Миру Вуксановићу на прилици да на Трибини САНУ представимо недавно објављени зборник *Scala Paradisi. Академику Димитрију Богдановићу у спомен*. Ово није само промоција једног зборника, ово је и промоција трајне вредности незаборава сећањем на једног човека који је својим делом оставио блистави траг у српској медијевистици и утирао стазе, крчио путеве у многим областима и пољима истраживања, градећи обзорја која су његовим научним наследницима омогућила да целовито сагледавају српски средњи век, као јединство у многострукости.

Допустићете ми да, у овој пригоди, своје излагање посветим осликавању – временом ограничена, нужно у кратким цртама – радног пута академика Богдановића, коме је овај зборник радова посвећен. Рођен је 1930. у Београду. Дипломирао је на Богословском факултету 1956, на Правном 1961, и докторирао на Филозофском факултету у Београду 1965. године. Предавао је најпре на Богословском факултету, а потом радио у Археографском одељењу Народне библиотеке Србије, на *Пројекту описа ћирилских рукописа*. Начелник овог одељења био је од 1968. до 1974, да би затим прешао на Одељење за историју Филозофског факултета у Београду, где је предавао Старословенски језик и ћирилску палеографију. И као начелник Археографског одељења Народне библиотеке Србије и као професор на Одељењу за историју Филозофског факултета, несебично је преносио знања млађим генерацијама, образујући тако многе нараштаје научних посленика. За дописног члана САНУ изабран је 1978, за редовног 1985. Годину дана након тога заувек нас је напустио.

Академик Богдановић био је свестрани проучавалац српске средњовековне духовне културе и књижевности, као и српског рукописног наслеђа у целини, а биле су то средишње области његових научних интересовања. У својим истраживањима посебну пажњу посвећивао је византијским темељима српске православне средњовековне културе, посебно рецепцији византијске литературе, при чему је увек уочавао и тумачио и самосвојност и посебност уметности и књижевности средњовековне Србије.

Једна од омиљених тема била му је *Лествица* светог Јована Лествичника. Објавио је њен превод, као и монографију *Јован Лествичник у византијској и старој српској књижевности*, засновану на његовој докторској дисертацији. У жељи да корене српске духовности приближи савременицима писао је, да поменемо само неке од тема, о социјалној теологији Јована Златоустог, у више наврата о исихазму, посебно о неоплатонизму у исихастичкој књижевности код Срба, о светим оцима и учитељима цркве (Клименту Рилском, Игњатију Антиохијском, Поликарпу Смирнском), рецепцији византијског богословља у Србији XIV и XV века, о књижевности као чиниоцу интеграције византијско-словенског Балкана, о византијском књижевном канону у српским службама средњега века, о светогорској књижевности Срба. Редиговао је превод *Поетике рановизантијске књижевности* Сергеја С. Аверинцева, обогативши књигу врсним предговором „На путевима теоријског проучавања рановизантијске књижевности“. У низу прилога посвећених појединим питањима средњовековне књижевности у Срба издвајамо студију *Развој жанрова у српској књижевности XIII века*, као и више од стотину одредница у *Речнику књижевних термина*. Питање жанрова српске средњовековне књижевности посматрао је у светлу византијске литературе, која је била њен изворник и узор у сваком погледу. Извршио је периодизацију старе српске књижевности, приступајући овоме важноме послу холистички. И не само књижевности, већ и укупној средњовековној култури прилазио је као целини, заснованој на јединственом погледу на свет, те је, између осталог, писао и о односу књижевности и ликовне уметности. „Закон лепоте као свеопшта норма људског постојања захтевао је да буде исказан и у стварању писаном речју“, изрекао је једном приликом. Своја књижевнотеоријска и историјскокњижевна проучавања крунисао је поглављима у вишетомној *Историји српског народа* и књигом *Стара српска књижевност*.

Хвале је вредна и његова посвећеност приређивању, критичком издавању и превођењу наших старих књижевних и правних споменика. Учествовао је у припреми прва два тома издања рукописа *Душановог законика* у издању САНУ, у којима је представљено шест преписа

овога текста; у том важном послу био је задужен за опис рукописа и превод текстова. Објавио је, није наодмет подсетити се у овој јубиларној години, *Софијску службу Светом Сави* и *Карејски типик Светога Саве*. Заједно са професором Ђорђем Трифуновићем приредио је четворотомни зборник *Србљак. Службе, канони, акатисти*. Иако је био, пре свега, посвећен издавању оригиналних дела старе српске књижевности, међу којима су и Теодосијево *Житије Петра Коришког*, *Житије Георгија Кратовца од попа Пеје* или *Епистолије кир-Силуанове*, није запостављао ни преписивану литературу, подсетимо се само велелепног издања чувеног *Матичиног апостола.*

Саставио је и данас у издавању споменика незаобилазан текст „Правила за критичка издања старих српских писаца“. Био је и један од покретача едиције *Стара српска књижевност*, чији је циљ био да дела средњега века кроз преводе приближи савременом читаоцу. Са својим учитељем Владимиром Мошином приредио је критичко издање Вуковог превода *Новог завјета* у оквиру Сабраних дела Вука Караџића.

Дужну пажњу је посвећивао и проблемима текстологије, лексикологије и лексикографије. У овој области драгоцени су изузетно његови радови којима су се постављали методолошки и теоријски оквири приступа нашој писаној баштини, рецимо: „Текстолошко изучавање правних споменика средњовековне Србије“, „Небиблијска грађа у речнику старословенског језика српске редакције“ и „О неким питањима лексикографске обраде јужнословенских ћирилских споменика српске редакције“.

На пољу археографије и палеографије продубио је приступ који је усвојио од Владимира Мошина, а своја начела изложио је у програмском раду „Метод описа рукописа у Археографском одељењу Народне библиотеке СР Србије у Београду“. Проучавао је српско рукописно наслеђе у многим збиркама (Хиландар, манастир Савина, Библиотека Епархије арадске, Дечани, Пећка патријаршија, Никољац, Цетињски манастир и др.). Уз то је објавио и више прилога у којима је изнео резултате својих истраживања у овој области, а међу њима су: „Стара српска рукописна књига и проблем реконструкције њених фондова“, „Ћирилска палеографија и кодикологија у Југославији“, „Перспективе књижевноисторијских истраживања у збиркама словенских рукописа Свете Горе“, „Археографски пројекти у Србији“. Треба се присетити његових радова „Српски рукописи у Библиотеци епархије арадске“, „Српски апракоси у Хиландару“, „Инвентар рукописа манастира Савине“, и посебно две његове монографске синтезе: *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, I–II, и *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI–XVII века)*.

Поред бројних дужности које је имао у Српској академији наука и уметности, академик Димитрије Богдановић је био оснивач и први председник Старословенског одбора САНУ, утемељеног 1982. године, чији је циљ било бављење српским рукописним наслеђем и старом српском књижевношћу из различитих углова. У знак захвалности за наслеђе које нам је оставио и поштовања према његовом неуморном раду, недавно основану едицију Старословенског одбора „Словенски и српски средњи век“ започели смо управо њему посвећеним зборником радова, обележавајући три деценије од његовог упокојења. А њен циљ је да, следећи визију академика Богдановића, буде простор укрштања и преплитања раличитих видова проучавања нашег средњовековља.

Зборник обухвата, поред уводне речи, 25 радова, на 5 језика, уз то и ликовне прилоге, са фотографијама Димитрија Богдановића и одабраним снимцима његових радних рукописних материјала. Приложници су пријатељи, сарадници и поштоваоци његовог дела, угледни палеослависти из чак девет земаља, које су за ову прилику окупили уредници зборника: Анатолиј Аркадјевич Турилов, инострани члан САНУ, Татјана Суботин-Голубовић, Ирена Шпадијер, Наташа Драгин, Душица Грбић и Катарина Мано-Зиси. Али, изнад свега, њихов сабор заслуга је самог академика Богдановића.

Прва целина, насловљена „Језик, књижевност и рукописно наслеђе“, садржи 22 текста, који из различитих углова истражују и тумаче средњовековну словенску писменост у ареалу Slavia orthodoxa. Њихова тематска разноврсност (старословенски језик и његове редакције, међусобне везе старих словенских писмености, средњовековна књижевност, издања и анализа до сада непознатих рукописа, текстологија, преводи, орнаментика рукописа, теолошка питања, историја цркве) сведоче о рукописном и штампаном наслеђу средњега века као непресушном извору за истраживања различитих дисциплинарних усмерења али и о плодотворности њиховог прожимања у целовитим приступу испитивању старе словенске књиге. Истовремено, они на изврстан начин осветљавају ширину медијевистичких знања и интересовања академика Богдановића. Други део зборника насловљен је „Сећања“ и доноси три мемоарска текста, која су срочили његови блиски пријатељи.

У својим сећањима академик Владета Јеротић казује да је Димитрије Богдановић био истински хришћанин и српски родољуб. Треба се, уосталом, сетити да је још давне 1986, у издању САНУ објављена његова *Књиīа о Косову*, која садржи опис прилика од досељавања Срба на Балкан, преко турскога доба и ослободилачких ратова, све до новије епохе двадесетога века. Писао ју је, дословно, до последњих

својих земаљских дана, настојао да укаже на сложеност историјских збивања, нагласивши у уводу: „Историјски приступ крупним политичким и националним питањима нашег времена претпоставка је свакога одговорног настојања да се та питања реше праведно, темељно и цивилизовано“. Као научник, знао је да садашњице не настају *ex nihilo*, да је свака дубоко укорењена у прошлости, и у многим приликама је истицао да се време данашње не може разумети без увида у време прошло. И у свим околностима и у свакој прилици био је спреман да заступа и брани „аутономију науке и достојанство истине“, како је у њему посвећеном тексту својевремено написала проф. Гордана Јовановић.

„Био је то човек сасвим изузетних особина“, изјавила је академик Ирена Грицкат, такође један од његових блиских сарадника. Красили су га, вели она, велика интелектуална и духовна острашћеност, многострана и необична знања, моћ усредсређивања, организаторска умешност, тактични приступ саговорницима, дар лепе речи, мирна углађеност, те јасноћа и брзина мишљења. „Он је“, како је срочила, „по некој особеној интуицији, по дубоко продуховљеној поистовећености са предметом свога рада, био непоновљив.“

Благословени смо што је овакав научник и човек, који није жалио ни времена ни труда да ради на добробит свога рода али и у корист богаћења знања људскога рода, ходио међу нама. Објављивањем зборника *Scala paradisi* Српска академија наука и уметности, постојано негујући данас помало заборављену културу сећања, одужила му се на достојан начин.

Татјана Суботин-Голубовић

ЛЕСТВИЦА КОЈОМ СЕ УСПИЊАО ДИМИТРИЈЕ БОГДАНОВИЋ

„И усни, а то љестве стајаху на земљи а врхом тицаху у небо, и гле – анђели Божији по њима се пењаху и слажаху. И гле, на врху стајаше Господ и рече: Ја сам Господ Бог Аврама оца твојега и Бог Исаков; ту земљу на којој спаваш теби ћу дати и семену твојему.“ Ово су стихови из 28. главе Прве књиге Мојсијеве, Књиге постања, у којима се приповеда о бегству Јаковљевом у Харан и о сну који је уснио када се зауставио да преноћи. Мотив Божанске лествице прешао је и хришћанима, те тако последњи, 51. стих прве главе Јеванђеља по Јовану гласи: „Заиста, заиста вам кажем: одсада ћете видети небо отворено и анђеле Божије где се пењу и силазе к Сину човечијем.“

Неколико векова касније, Лествица Јаковљева којом се душа уздиже ка Богу, послужила је као мотив Јовану, игуману Синајског манастира (данас свима познатијег по имену које је добио у IX веку – то је манастир Свете Катарине на Синају), да састави дело првобитно замишљено да буде приручник и упутство за живот монаха. Ово је дело веома брзо стекло велику популарност и до данас остало једно од најважнијих и најзаступљенјих штива у монашкој средини. Тешко је тачно утврдити хронологију Јовановог живота, али оскудни подаци саопштени код састављача његовог житија, Данила – монаха Раитског манастира који је тридесетак километара удаљен од Свете Катарине, казују да је рођен вероватно око 579. негде у Сирији, те да је умро 649. године у Синајском манастиру. Јован је Лествицу саставио на молбу једног другог Јована, игумана Раитског манастира. Лествица је врло рано била преведена и на латински језик, а њен аутор је канонизован и у католичкој и у православној цркви. Оно што је посебно интересантно јесте чињеница да га и једни и други прослављају истога дана – 30. марта. Ово дело је снажно привукло пажњу младог теолога те је Богдановићев превод Лествице објављен 1961. године. Четири године касније, он је на Филозофском факултету одбранио докторску дисертацију под називом „Јован Лествичник у византијској и старој српској књижевности“; књигу је објавио Византолошки институт САНУ 1968. године. Својом студијом о Лествичнику Димитрије Богдановић је на велика врата ушао у српску науку. То је био почетак. Димитрије Богдановић се у потпуности посветио и препустио проучавању српског средњовековног рукописног наслеђа и старе српске књижевности, међусловенским културним везама у средњем веку те историји српске цркве. Библиографија његових радова је импозантна; цитираност његових радова и данас је на завидном нивоу, што само показује да су резултати његових истраживања поуздани и утемељени на систематском и акрибичном проучавању извора.

Када смо размишљали о томе како назвати зборник који се припрема у његову част, Јован Лествичник и његово дело наметнули су се као најбољи избор, јер управо је одатле све и почело. И зато је овај зборник назван према латинском преводу наслова Јовановог дела – Scala paradisi – Рајска Лествица. Када смо размишљали о томе коме упутити позив на учешће у овом зборнику – држали смо се два принципа. У првом реду, на сарадњу су биле позване колеге које су лично познавале академика Богдановића и блиско с њим сарађивале, али таквих, нажалост, има мало. Позиви су били упућени и млађим колегама које се у овом тренутку баве темама блиским интересовањима која су заокупљала и Богдановића.

У време када је Богдановић био активан, свет науке изгледао је сасвим другачије. Није било интернета нити интернет ресурса елек-

тронских каталога, различитих и увек доступних база података и електронских библиотека, нити бројних публикација доступних у ПДФ формату. Истраживачи су се међусобно обавештавали о новинама, слали једни другима своје књиге или сепарате. Дописивали су се, размењујући или сучељавајући своје ставове и сазнања. Стога се комуникација међу колегама одвијала на један сасвим другачији начин – кроз личне контакте. Круг Богдановићевих колега који су му временом постали и пријатељи био је широк. Не треба мислити да су то били само филолози, то су били људи различитих научних усмерења, али сви су имали једну заједничку особину – у центру њихових истраживања увек се налазио српски средњи век, међусловенске везе (у првом реду у области књижевности), политичка историја и историја цркве, историја уметности те Византија у свом свеукупном развоју и њен утицај на културни живот средњовековне Србије.

Посебно су блиске биле његове везе са колегама из Бугарске. Три колегинице из Бугарске које су га све и лично познавале, а међу њима је и инострани члан САНУ Аксиња Џурова, написале су радове за овај зборник. Нажалост, његови бројни пријатељи, сарадници и колеге из Бугарске, са којима је одржавао дугогодишње живе и плодотворне везе, данас нису више међу живима. Важни су били и контакти са грчким колегама, поготово у светлу његовог рада у Хиландару и на Светој Гори. Немојмо заборавити да *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара* представља резултат његовог дугогодишњег рада у Хиландару, те да је у сарадњи са Матејом Матејићем израдио каталог словенских рукописа манастира Велика Лавра. Када је професор Антоније Емил Тахиаос (инострани члан САНУ, сада већ покојни) припремао опис словенских рукописа руског светогорског манастира Пантелејмон, више пута се консултовао око разних питања са академиком Богдановићем.

Лествица се састоји од читавог низа поука, у првом реду монасима и аскетама, распоређених у 30 „степеника“. Са сваким степеником, човек све више напредује на лествици, приближавајући се Богу, то јест – ако бисмо то превели у данашње релације – постиже унутрашњу равнотежу и мир. Овај текст садржи неке универзалне истине и препоруке чије поштовање уопште не захтева од некога да буде верник. Суштина Јовановог списа је следећа: човек мора да живи у складу са устаљеним моралним начелима; он, такође, треба да ради на развоју сопствене личности, да развија своје умне снаге, да буде скроман, да поштује друге људе из свог окружења, да им помаже онолико колико му то допуштају његове снаге.

Димитрије Богдановић се свих ових начела придржавао у свом животу. Увек је био спреман да саслуша, да помогне, да посаветује.

Наш уважени колега Јањис Тарнанидис, професор емеритус Аристотеловог универзитета у Солуну, веома речито је захвалио Богдановићу, написавши следеће речи у своме раду објављеном у зборнику који овом приликом представљамо:

„Овај мали прилог састављању зборника у част нашег изузетног колеге и пријатеља, покојног Димитрија Богдановића, нека буде мој лични израз захвалности и поштовања за његову несебичну подршку моме раду на пописивању, анализи и објављивању 1975. године новопронађеног блага које чине старији и млађи словенски рукописи у манастиру Свете Катарине на Синају. Покојни Димитрије Богдановић је био не само највећи стручњак у овој области, већ и мој најдобронамернији помагач, који се налазио уз мене од самог почетка мојих истраживања, охрабрујући мој исцрпљујући рад на овој теми. Он ми је помогао да превазиђем моје велике несигурности и сумњичавост дубоко антагонистичког окружења.“

Овоме ћу само додати да онај ко није радио са рукописима и на рукописима – не зна колико су то захтевна и исцрпљујућа истраживања, нити колика и каква је све знања потребно стећи да би се човек могао снаћи у лавиринту средњовековних текстова.

Ја сам била асистент професора Богдановића. Из личног искуства могу да говорим о његовом односу према колегама, поготово млађим – мојим вршњацима или нешто старијим од мене. Увек је био спреман да разговара и увек нас је охрабривао да постављамо питања. Данас сам потпуно свесна да су нека питања која сам тада постављала показивала и моје велико незнање. Никада се није показао да је изненађен (а свакако да је био) већ ми је, уз пуно стрпљења, а понекад и добронамерног и благог хумора, указивао на коју би страну ваљало да кренем. Скоро неприметно ме је извео на пут којим и данас идем. Не знам којим бих речима могла да му искажем своју захвалност.

Виктор Савић

РАЈСКА ЛЕСТВИЦА ДИМИТРИЈА БОГДАНОВИЋА

Књига коју данас представљамо зачела се на састанку Старословенског одбора 17. децембра 2013. године. Пошто је професор Богдановић био оснивач и први председник Одбора, природно је било да своју нову серију започнемо сетивши се њега. То значи да се нисмо одлучили за споменицу у којој би се рекапитулирали резултати његових истраживања, а било их је много, и могло се и тако поступити. Изабрали смо да то буде зборник нових радова из области којима се

професор Богдановић бавио. Он сам био је несвакидашња личност, човек свестраног образовања и различитих занимања. Темељно се формирао као теолог и правник на нашим факултетима, а код професора Владимира Алексејевича Мошина као археограф у најпунијем смислу речи, наставивши, пре свега, даље и непрекидно усавршавање кроз посвећен рад на разноврсним и обимним материјалима. Управо у овој области највише су дошли до изражаја Богдановићева радиност, систематичност и огроман таленат. У тој сјајној генерацији било је и других врхунских проучавалаца старе српске књиге, али Димитрије Богдановић је за двадесетак година највише задужио српску културу (практично, од 1964. када је похађао курс проф. Мошина, до смрти 1986. године). – Укратко, главна поља рада Димитрија Богдановића била су историја српске књижевности с текстологијом и српскословенским, али и српским народним језиком, археографија с палеографијом и кодикологијом, теологија с егзегезом и историјом цркве, историја права, историја националне културе средњега века.

Зборником су остварене две замисли: да буду представљени радови из ширих и ужих тематских усмерења проф. Богдановића, и то колега из наше средине и иностранства с којима је имао добре контакте и плодну сарадњу. Пошто је професор Богдановић умро давно, позиви су упућени онима који су и данас активни и представницима нових научних поколења која настављају поље његова рада. Аутори су се, наравно, слободно јављали са својим предлозима. Књигу и серију најављује прослов уредника серије и садашњег председника Старословенског одбора, професора Јасмине Грковић-Мејџор, а уредници књиге су Анатолиј Аркадјевич Турилов, инострани члан САНУ, и Татјана Суботин-Голубовић, Ирена Шпадијер, Наташа Драгин, Душица Грбић и Катарина Мано-Зиси, чланови Старословенског одбора.

Књизи, на први поглед, међународни карактер дају својим учешћем колеге из иностранства, уједно аутори од великог угледа; међутим, њој међународни значај, заправо, дају радови својим квалитетом, али и високи техничко-стручни стандарди који су постигнути у њој. Сарадници су из Бугарске, Русије, Литваније, Пољске, односно Италије, Аустрије, Грчке и наравно Србије, од Београда до Новога Сада. Међу приложницима су се обрели најистакнутији медиевисти из неких земаља, што се за нашу земљу, наравно, подразумева. Прилози се доносе азбучним редом, тако да звањима није давана никаква предност, будући да су сви овде сабрани, и иначе угледни научници, међусобно једнаки; све нас је окупила успомена на првога у много чему међу нама, а временом ће се показати, и даље јединога у неким систематизаторским и неопходним научним подвизима.

Прилози су, због унутрашњег прожимања, тематски уоквирени насловом „Језик, књижевност и рукописно наслеђе“. Најбројнију групу у књизи представљају радови из археографије и сродних дисциплина, посвећени одређеним рукописима, али јасних граница међу тим приступима, дакако, нема, тако да с њима у тесној вези стоје књижевноисторијски и текстолошки радови.

Текстом Мирјане Бошков, под насловом „Тропар и кондак кијевском кнезу Владимиру у рукопису Данила Крпца“, којим се прати живот култа великог кијевског кнеза, а затим његово преношење у српску средину, отвара се књига. У прилогу Зорице Витић разматра се јединствена компилација, „Слово о житију светог Антонија“, сачувана у панагирику који је атрибуиран Гаврилу Тројичанину, при чему, осим књижевне вредности, ово дело доказује вековну приврженост српских књижевних делатника древним словенским текстовима. Аксинија Џурова и Диљана Радославова подробно анализирају новооткривене фрагменте из Центра за словенско-византијска проучавања „Професор Иван Дујчев“, приписујући их новобугарском Ловешком (српски би било „Ловачком“) дамаскину из XVII века. Климентина Иванова усмерава своју пажњу на Панагирик из Библиотеке Српске патријаршије, број 282, који је писао „Тимотеј глухи“ 1589. године у манастиру Озрену. У овој књизи су пренети састави Јована Егзарха и светог Климента Охридског (Житије светог Ћирила и Похвално слово светом Ћирилу и Методију). Томислав Јовановић проучава Пролошко житије светог пророка Јеремије у српској рукописној традицији, посебно се задржавајући на његовој старозаветној и апокрифној подлози. Катарина Мано-Зиси открива најстарији везани препис Службе светом кнезу Лазару и Слова о кнезу Лазару, из треће деценије XV века. Исти писар писао је Хиландарски и Ходошки препис Душанова законика, као и Шестоднев манастира Никољца (бр. 48). Анисава Милтенова приказује разноврсну рукописну збирку Валтазара Богишића из Цавтата, задржавајући се на једном зборнику из XVI–XVII века у којем се, између осталог, појављује Слово о пореклу бугарских павлићана. Јоханес Рајнхарт педантно и подробно анализира Бечки препис Слова Псеудо-Нектарија Цариградског „In Theodorum martyrem“. Рукопис у којем има и других важних састава, писао је чувени хиландарски писар Јов у осмој деценији XIV века, а Дворској библиотеци га је продала Мина Караџић 1877. године. Један прилог посвећен је препису Карејског типика са самог краја XVI или почетка XVII века (АХС 134/135). Тај препис, свечаније је писан од „оригинала“ с којим се чувао заједно у истој футроли, очито с намером да га замени. У прилогу Јаниса Тарнанидиса даје се уопштен преглед посебно значајних српских рукопи-

са, пронађених 1975. године у манастиру Свете Катарине на Синају, којима се исказује култура, али и значај српске монашке заједнице у интернационалној монашкој обитељи; у овоме послу Тарнанидис се ослања на свој у свету чувени каталог из 1988. године. Марина Чистјакова у студији „О јужнословенским преводима Стишног пролога“ полази од мишљења Димитрија Богдановића и Георгија Петкова. На основу обимног материјала, после анализе садржаја и језичких карактеристика прологâ, она закључује да не постоје три него два превода, српски и бугарски, и мешовита редакција настала спајањем обеју, представљена је рукописима из Хиландара (бр. 424 и 427). Наталија Рамазанова прати појаву служби првим српским архиепископима, почев од средине XVI века у руској рукописној традицији и наравно, потврђује се да је више Савиних нотираних песнопенија, а да је Арсенијевих мање. Татјана Суботин-Голубовић враћа се својој важној теми – значају Служабног минеја за децембар из ризнице манастира Хиландара (бр. 608), јер он навешћује крупне промене у литургијској пракси Немањићке Србије. Иако су у овом минеју искоришћена литургијска упутства из синаксара Евергетидског типика, присутне су и новине својствене обичајима Јерусалимског типика. Сергеј Јурјевич Темчин разматра уобличење култа светог Прохора Пчињског, угледног јужнословенског пустињака из XI века. Полази му за руком да непосредни узор у састављању најстарије службе светом Прохору Пчињском пронађе у црквенословенској служби светога Васијана Цариградског, која је студијског карактера. На приказивану групу наслања се рад Јана Страдомског посвећен двема нетипичним редакцијама Крмчије светога Саве у збиркама црквених рукописа у Пољској. Светосавска крмчија је, иначе, годинама заокупљала пажњу Сергија Троицког, а затим и Димитрија Богдановића, који су покушавали да у Академији, а затим и Историјском институту приреде њено издање. Страдомски издваја најстарији препис Западноруске редакције Крмчије (БЈ 34/1952) и Крмчију из Ђикова (БЈ 71/1952), заправо јединствену варијанту споменика, с реорганизованом тематском структуром у коју су придодата документа о црквеном и политичком животу пољско-литванске заједнице. Уз археографску групу долази и прилог из историје уметности у којем Јована Станојловић сагледава ликовни украс одраније добро познатог хиландарског писара Романа (друга четвртина XIV века), који је деловао на врхунцу једне епохе. За њиме су остали преписи Јерусалимског типика (1331), Изборног јеванђеља (1337), Литургијског свитка (средина XIV века), и Минеја (пета деценија XIV века).

Бранислав Тодић својим радом настоји уклонити недоумице у разумевању једног одељка из аренге повеље жупана Стефана Немањића

манастиру Хиландару (почетак XIII века). Уместо Стефанове „намере да се буде код гроба светог Симеона монаха“, аутор сматра да на томе месту треба видети „Стефанову жељу да дође у Хиландар и постане монах крај гроба свог оца светог Симеона“. Александар Наумов анализира теолошку мисао састављачâ предговора и поговора (анаграфа) првих српских штампаних књига, на Цетињу и у Млецима, у којој се изражава забринутост над судбином српског народа, па се у књизи, умножаваној новом техником, видела духовна утеха, потекла од самог Логоса. Радом Мирослава Лазића, који происходи из његове докторске дисертације, разрешава се питање порекла псеудонима под којим се Божидар Вуковић, чувени млетачки штампар србуљâ, представљао у инојезичкој средини. Његово родно *Старчево* постало је *Vecchia*, а он *Dionisio della Vecchia*, или латински, *Dionisius a Vetula*. Љиљана Пузовић започиње занимљиву тему: како уредно бележени подаци с путовања хиландарских монаха по српским крајевима ради скупљања помоћи (а то су *писанија*) пружају могућност за ближе упознавање с једним слабо документованим светом из времена Бечког рата (1683–1699) и недуго после њега, од 1694. до 1704. године.

Нарочито последња руковет радова одликовала се више-мање другачијим приступом од осталих, али два изразито лингвистичка прилога посебно се издвајају методологијом. Јанис Какридис прилази једном наизглед обичном предлогу из теолошког угла: у особитом контексту и помоћне речи се могу понашати као пунозначне, а како од њихова правилног разумевања зависи чистота вере, може се говорити о тзв. „метафизици предлогâ“. Материјал на којем он испитује уочену појаву представљају два српска превода из XIV века: антилатински трактати Григорија Паламе и Варлаама Калабријског и дело Псеудо-Дионисија Ареопагита с коментарима Максима Исповедника, иначе превод чувеног монаха Исаије из 1371. године. Јасмина Грковић-Мејџор на корпусу старословенских текстова, односно њихових нешто каснијих преписа, испитује семантику трију значењски блиских лексема, које су имале различиту судбину у књижевном језику: то су чоудо, дивъ и диво. Прва међу њима транспоновала се из претхришћанског у хришћански терминосистем, с прилагођавањем семантике понуђеним контекстима; друга је задржала своје прасловенске карактеристике; трећа је заправо књишки, и то хапаксни неологизам.

Посебну вредност књизи дају издања текстова која прате поједине прилоге. Најкрупнији међу њима су *Слово о житију светаго Андона* Зорице Витић, три варијанте Пролошког житија светог пророка Јеремије Томислава Јовановића, *Нектарија архијепископа Константиња града повест* у прилогу Јоханеса Рајнхарта и издање млађег преписа

Карејског типика у раду Виктора Савића. Поред ових, за потребе сравњења различитих састава, аутори су давали и велике одреске старих текстова у одговарајућим табелема. Осим ликовности, књизи на научном плану доприносе и квалитетни снимци, углавном целих састава, ређе само њихових узорака. То је уз радове Зорице Витић, Аксиније Цурове и Диљане Радославове, Томислава Јовановића, Катарине Мано-Зиси, Виктора Савића и Јоване Станојловић.

Због меморијалног карактера публикације, у њен садржај су, поред 22 студије, укључена и сећања и пробране фотографије с радном документацијом. Прво је сећање академика Владете Јеротића, дугогодишњег пријатеља Димитрија Богдановића. Између осталог, посебан значај за обојицу имали су одласци ави Јустину Поповићу у манастир Ћелије покрај Ваљева. Бугарски колега Красимир Станчев памти сарадњу у рукописној комисији CIBAL. Академик Димитрије Стефановић нас упознаје с преводом црквенословенске Службе пресветој Богородици у част и спомен чудотворне јој иконе великореметске, који је Димитрије Богдановић сачинио маја 1982. године. Студијски хор Музиколошког института САНУ све своје пробе започињао је певањем тропара с ове службе.

У ликовним прилозима дате су фотографије Димитрија Богдановића, самога, у друштву и на неким догађајима. Ту се види круг личности у којем се он кретао, који је скупа обогатио и задужио српску културу: Драган Недељковић, Дејан Медаковић, Хризостом Столић, Светозар Радојчић, Радован Самарџић, Бранислав Црнчевић, Матија Бећковић, Душан Радовић, Стеван Раичковић, Динко Давидов, Сретен Петковић, Јованка Калић, Фрањо Баришић, Станислав Хафнер, Димитрије Стефановић и други, чије се фотографије овде нису нашле. У двема приликама види се и Димитрије Богдановић у друштву патријарха Германа, непосредно по отварању нове зграде Народне библиотеке Србије, а затим и у друштву Ива Андрића. Прилози се завршавају ручним исписима Димитрија Богдановића док је радио на описима појединих средњовековних рукописа.

По сабирању радова тек су уследиле активности које су усмеравали уредник серије и потом технички уредник, с великим стрпљењем Мирослава Лазића, иначе и аутора једног од прилога, који је ликовно обрадио илустрације, сложио текст и преломио књигу. Пут до ове књиге био је препун изазова наметаних сменом различитих врста текстова, различитих писама и језика, а нарочито приликом издавања текста црквенословенским слогом и не само због неподударних традиција из којих аутори долазе, него због настојања да се у појединим случајевима верно пренесе рукописна слика оригинала. Задржати академско до-

стојанство и одговорити на толике захтеве изискивало је креативност, али и време, а времена нам увек недостаје.

И враћамо се на почетак који је намерно остављен за крај. На предњој корици је минијатура с представом светог Јована Лествичника, синајског игумана, и успињања уз његове, Рајске лествице у достизању савршенства, на путу пуном искушења, из рукописа руске редакције с почетка XVI века, некада у фонду Тројице-Сергијеве лавре, сада у Руској државној библиотеци у Москви. За ово решење усвојен је предлог академика Анатолија Аркадјевича Турилова.

Растајући се, морамо се опет осврнути на величину Димитрија Богдановића, у једном карактеристичном сегменту. О стогодишњици смрти Вука Караџића Владимир Алексејевич Мошин и Димитрије Богдановић су за издавачку кућу Просвета за релативно кратко време (1964–1966) приредили Нови завјет као десету књигу Вукових сабраних дела. Професор Мошин у својим сећањима каже: „Историчари српске књижевности с којима су већ вођени преговори (посебно с Петром Ђорђићем), нису се усудили да прихвате тај веома сложен посао како с аспекта историје српског језика, тако и библијске критике. И ја сам одбијао, имајући у виду тежину предстојећег посла и моју велику одговорност пред српском филологијом и теологијом, али у одсуству других стручњака из ове области морао сам да прихватим, уз услов да се активно укључи и Димитрије Богдановић. Он је заиста био једини стручњак из ове научне области на кога сам могао да се ослоним.“[1]

[1] В. А. Мошин. *Под теретом. Аутобиографија*. Превод и коментари Несиба Палибрк-Сукић. Београд–Панчево 2008.